

Я. ГРИМАЙЛО

Д Н І П Р О Б У Д

Роман

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ*

ЗНАВ і спокійно очікував змін цих:
Новий секретар, іншу працю, обставин...
— Слово для відчиту має —
Ніцин! —

Байдужий —

(пригадує) встав він.

Власне, минуле це — те, що тепер він
Сам дорікав —

За ганебну байдужість цю,
За невміння роботи і нервів
Взяти до рук із партійною мужністю...
То ж, хоч ступати і легко й весело
З ритмами маршу, крізь повинь пісень,
Трішки ніяково в лавах піднесених,
Йшов пригадавши минулого день.
Ген мулярі —

впізнає їх з поміж

Облич і рядів тих —

надхнених по праву

На честь цього дневі,

на місяць раніш

Це ж бо вони збудували управу.

Управу струнку —

що чіткі її злами,

підносяться ген чотирма поверхами.

Слова побажань, привітань — звідусіль їм...

Йдуть водолази, теслярські артілі...

Ось їх належний майбуттю завдаток —

лінії перших тугих перегаток.

* Див. № 5—6 „Молодняк“

Що вже відтіняють завдань своїх паян
Простий, героїчний зміст цей:
Під електровню
і котлован

Вирвати
в прірви Дніпрової—
місце!

Залізничні путі. Бетонярка.
Відтак:

Робітничі посьолки.

Майстерні.

Тартак...

Старого вже Кічкасу майже нема тут —

І не в словах цей йому ультиматум!

Під те, що вважали —
за казку,

за міт —

Основи підведено — динаміт!

І раптом луною — за лавою лава:

— Лепіньській партії —

— Слава!

— Слава! —

І маршем війнуло —

таким, що й не мислячи,

ноги ступатимуть чітко і стійко.

Нідин оглянувся:

Тисячі... Тисячі...

! все це за місяців кілька!

Значить, не всі так крутились, як він,

Хтось працював, це виборював, вів!

І знову луною — за лавою лава:

— Червоним інженерам —

— Слава!

— Слава!

Тоді він швидким і пронизливим зорем
оглянув ряди,

що проходили зграйно:

Ген де — Стріпетов... Далі — Невзоров...

Вінтер...

Обабіч:

Льовин, Михайлов...*

А з боку в ту мить, ніби тисячні молоти:

— Слава —

Ленінській спілці молоді! —

---

* Михайлов — заступник начальника будівництва.

Ніщин дивується. Очі прижмутив:
Так —

у рядах з комсомольцями — Гурин.
Він, як тоді — молодий з молодими.
Одлетіли роки...

Петроградський майдан...
— Ми молодая гвардія...—
(Вперше вільно над ними)

— Рабочих і крест'ян!..—
І тепер у слова ці — густий його бас
хотів перелляти увесь той екстаз —
Екстаз перемоги, віри нескитної...

... А лави підходять —

Вже й краю не видно їм.
Шлях їх у повіні сонячних стріл —
Листу під ноги багрянні дукати...
Йдуть з Запорожжя,
із довколишніх сіл —

Вождів своїх,

день цей — вітати!
Дніпро поміж скелі гігантським вузем
Плазує в бажанні їх знести з основи..
— Говорять, Петровський?..—

Петровський? Невже?! —
— Затонський і Чубар приїдуть..

— Та що ви?! —
Та вже підхопило слова і думки ці
Однесло луною,

мов течія — сплава:
— Переможній

десятій
річниці:

— Слава!
— Слава! —

Зупинились.
Роз'їзд „Дніпробуд“.
Щільвішають змішені — лава до лави —
І тільки прапорів червоні заграви
і рівний,

в чеканні напружений — гуд.
Тоді голосок чийсь —
з тремтливістю птиці:

— Слава
пролетарській опозиції...

— К-хи!.. Закашлявся.

Гурин очима — оце:

Опуклий живіт і гладеньке лице...

А тії хвилини відгомону буря:

— Хай живе

пролетарський уряд!

І зором у даль, де —

гнучкий на зворотах —

Жаданий підходив притишено потяг!

Як наголос гострий, чуть зверху нагнутий

Брови піднесли: Здивовання. Задум...

Крук довго стоїть. Він не може збагнути

Радости цієї живого каскаду.

Чим так підніс? Чим окрилив цей день їх?..

Він мислив:

Країна — пустеля в снігу.

Над нею лише —

оці дві цитаделі

Політики й влади —

Москва й ДПУ.

І от у кутку — де ще місяців кілька...

Ні, він не вірить...

Підсилених доз —

Загальновідомий — та й тільки —

Усе це —

хвилинний у маси психоз.

Прошу, й Сазонов — аж сяє.

Чи ж щиро?

Скоріше загальним підхоплений виром.

(Хоч настрої у нього був справді прекрасний

Уявіть:

листоноша проходить і:

— Здрастуй!)! —

Ні, він не вірить!..

— ... Уряду — слава!..

А там — буруном

вирувало у лавах!

.....

„Року 1927, листопада восьмого дня, в день десятиліття великої Жовтневої революції, на виконання заповітів вождя світового пролетаріату Володимира Ільїча Леніна, зусиллями трудящих мас першої в світі робітничої держави — Союзу радянських соціалістичних республік — уряди СРСР та УСРР заклали Дніпровську гідроелектростанцію потужністю 650.000 кіловатт — могутню підйому соціалістичного будівництва“.

І дочитавши
дошку цю —
Цеглину першу до
підмурку електровні,
Нарком продовжував:
— Неволі ми ланцюг
Розбили в дні ті вікопомні.
Мільйони жертв...
На те, щоби могли ми —
блокад пройшовши школу грізну —
незламно
класти ці циглини —
до побудов соціалізму.
Це пам'ятаючи —
Не забувайте те,
що живемо в епоху двох систем.
В епоху двох світів з непримиренним муром.
Світ волі — тут.
Там — визиску і тюрем!
Що дивляться на нас в надії не даремній
З усіх країн —
трудящі під'яремні.
Ми сподіваємось,
що виправдати в дії —
Зумієте —
на вас —
покладені надії!..
Не довго говорив —
то лагідний, то строгий —
Простою мовою, не спрощуючи тем...
І от —
накреслено шляхи до перемоги:
То бій за

кадри,

якість

темп!

Та партії бої не вперше вести
Крізь нетрі труднощів — до переможніх вєж.
І вже війнуло лунами оркестри
Над далями Дніпрових узбереж.
Тоді —
промов і гасел тих одна ціль.
(Вщуhalo десь:
... дійдемо... прав...)

І робітничих делегацій
Пройшли колони поміж лав.
Москва.

Німеччина — Червоний фронтовик:
— Гйоре УССР! *
— Вас? ** Спить він, чи марить?

Карл Гранд не вірить. Чуйно приник.

Карл Гранд одяг окуляри.

Факт

Що це за світ новий? Що це за люди?..

А там — словами віддано-простими:

— За справу Ленінову

Чуєш, Дніпробуде?

До перемог

з тобою

всі ми ітимем!

Тепер фантазію в недалекі мандри

І уявіль:

Нові куються кадри.

Не відстають й старі —

Невзоров, Гриша, Льовин...

А тут — весна,

нечувана ще повинь.

Трагічна дата... Відгули тривоги...

В борні — шляхи до перемоги...

Та й пороги ще не кидають зброї...

Нові колізії героїв...

У повнім розквіті шалений місяць травень...

А от іще питання із цікавих:

Хто Гурін? Тип? А позитивний — ні?..

Так от:

Вітрами мчали дні —

І не один із днями тими ріс,

Ставав до лав,

ішов у ногу з ними

... Але, даруйте,

це вже я заліз

До плянів другої частини.

Лютый 1931 р.

Березень 1932 р.

* Слухай, УССР!

** Що?

ДМ. НАДІЙН

Т Р И В О Г А

В безсонному штабі
світ лампи не витлів,
у штабі, у штабі
плин щедрого світла.
Невдахою двері
рипіли нівроку,
глушили рипіння
розмірені кроки,—
то всі командири
приходили вчасно.
— Товаришу, Махлін,
погода ненасна!

На мапі накреслено
чітко маршрути,
ліворуч ударить,
праворуч звернути,
щоб з флянгу ізнову
одним батальйоном,
маневром таємним,
зібгати загон їх,
гонити, гонити
без відпочинку
і разом приперти
до стінки!

Як оливо фарбою,
тяжчало небо;
і хмара над дахом
пливла, як лебідь,

чіплялися крила
сокорини аж, і
багно під ногами
чорніше від сажі.
Пора комісарові
доповідати:
— Товаришу, Махлін,
годинник —
на п'яту! —

Касарня, занурена
в темінь і мряку,
мовчала, насичена
хропоту дряпом,
і тільки дневальні
по коридорах
чекали, чи скоро
порідшає морок.
Та сурма потужно
ударила в вікна.
— Дневальний...
Тривогу...
По корпусу скрикну! —

По корпусу знявся,
завихрився рух,
хапали гвинтівки
упевнено руки
і відповідно
застібнутий ремінь,

лопату й підсумок
стискав не даремпо.

И, здавалося, ніколи
вимовить слово.

— Товаришу, старший,
команда готова!

За двором багнище
круте й холодне.

Плювають на багнище,
хоч би, як безодня!

Я знаю, бо топав
я часом поганим
крізь мряки по багні
з наказом останнім,
і певний — ніхто вже
команду не спинить

1932 р.

дістатись раніше
на півхвилини...

Відкритого пляцу
тіснішає простір,
обоз, артилерія
грюкнули гостро
і вже прибуває
друг кращий на верстви,
в колону оркестра. —

Мовчати оркестрі!
Лиш голос піднісся,
гнітуючи слово:
— Комполку докладуйте,
полк

напоготові!

ГРИГОРІЙ ЕПІК

П Е Т Р О Р О М Е Н

(Роман)

VII*

РОМЕНОВІ лишилося од зборів дратівливе невдоволення. Йому не сподобалося крикливе обговорення. Аслонянова нечіткість, нетривкі й поверхові пропозиції, розхристаність зборів, котрі мусили розв'язати такої ваги питання, як ліквідація прориву. Пройшовши до свого улюбленого місця за молотом Максима Вовка, Ромен важко сів.

Цех, як здавалося Роменові, ступав зараз ще важче, пристоював, шкандибав, грізно замірявся, але не бив по проривові з тією силою, що її може дати чотирьохсотий колектив робітників. Ромен ще раз пригадав загальну Аслонянову балаканину, гарячку Тодоса Степанюка, пожурився з того, що не настояв на своїй доповіді і йому рішуче не сподобалося все.

— Мазня — зідхнув хлоспець. Лице йому загорнулося у ті переривчасті думки, що з них у свідомості лишаються лише короткі уривки. Ромена тривожила забарність виконання пляну, нервувала поведінка окремих товаришів, незрозуміло дратував кирпатенький, задирикуватий носик Майї Сніжок. За цим думки застрибали гарячими іскрами, застряли на провокаторстві Василя Сапіги, завихрилися у зморшках. Але Ромен не дійшов у них чогось певного. Посидівши так, може, кілька хвилин, що видалися йому безкрайне довгими, Ромен підвівся.

До Максимового молота бригада обережно, мов молода мати своє перше немовля, підводила з нагріву тисячепудову булванку. Він мав простежити початок поковки, дати своєчасно пораду, придивитися до праці цілої бригади. А, може, Петро Ромен підвівся із свого місця й з інших причин. Завжди діяльний і рухливий, молодий інженер нервувався з непевности та неможливої неясности переривчастих думок. Можливо ж, що до цього спричинилося ще й те, що із свого місця Ромен бачив тільки спину та руки Майї Сніжок. Обіпершись рукою об підйому, вона сиділа спокійна та

* Продовження. Початок див. № 5—6 „Молодняка“, за 1932 р.

коли з гримучої печі виліз білий писок булванки, дівчина схопилася і рівно стала на чатах. Булванка легко гойднулася на ланцюгові крана і загнuzдана в пащу патрона, плавко попливла під конусовиду ряму молота. Бригада працювала напружено, чітко нехапливо. Кожний робітник не робив жодного зайвого руху і був настільки спокійний, що, спостерігаючи роботу бригади, стороння людина мала припустити думку, що Вовків загін давно забув, як повнотою виконується плян.

Петро Ромен одійшов і став з того боку, звідки бригада заводи́ла нагріту булванку до рями молота. Тепер він бачив усю бригаду. Хвіст патрона легко пішов праворуч і важко осів на землю. Двоє молодих хлопців миттю підвели його, вправно наділи йому на довгу шию кілька важких чавунних хомутів. І коли встановилася потрібна рівновага, Максим Вовк, затуляючись великими долонями, вийшов назустріч розпаленому тілу сталі. Він підводив руку, робив німі знаки помічникам і так пильнував покласти булванку, як того вимагали технічні умови поковки, що вся його увага, увесь він, усім колосальним тілом належав тільки їй.

Ромен не зводив з Вовка очей. Його захоплював кожний його рух, кожний нахил голови, хвилював випадковий рух невірності Вовкових помічників, навіть невеличка затримка з подачею патрона. Ромен почував, що його місце цієї хвилини мало бути біля відсталих бригад, але молодий інженер не міг покинути Вовкового молота.

Коли булванку припасували в рямі молота, Максим Вовк блиснув очима до Майї, упевнено благословив рукою покласти до роботи скалку.

Скалка рівно підтяглася вгору і легко сіла на біле тіло булванки. Навколо молота хлопнули хвилі гарячого повітря. Булванка приплюснула, зщулилася під ударами і неохоче струсила із себе чорнуватий перегар окислення. Здавалося, що, розплашуючи її шестигранне тіло, безсоромна скалка безжально знімала з неї чорнувату, пропалену в багатьох місцях сорочку, виставляючи її рожеве, аж біле, тіло на осуд бригади, на поталу невтомних розмірених ударів, яких завдавала їй Майя.

Максим Вовк не спускав очей. Він напружено стежив за кожним рухом скалки, але разом з цим Вовк устигав, корегувати роботу своїх помічників, що обертали розігріте тіло, Майїну руку на підоймі молота, усувати незначні помилки, що призводили до хвиливих затримок, вірно оцінювати стан нагріву булванки, силу ударів скалки й роботу кранівника. Він стояв біля молота, як безстрашний командир на мостіку, що, знаючи небезпеку фарватера, сміливо вів свій корабель вперед, мов командир бойового загону, що, йдучи у бій, блискуче поєднував завдання бойової одиниці й команди, спрямовуючи своїх товаришів до опанування відповідального стратегічного пункту. Все у Вовкових рухах підкреслювало чіткість та вправність, все у його команді було зрозуміле й просте. Вовків загін знав його вправність та непохитність і, працюючи,

ГРИГОРІЙ ЕПІК

П Е Т Р О Р О М Е Н

(Роман)

VII*

РОМЕНОВІ лишилося од зборів дратівливе невдоволення. Йому не сподобалося крикливе обговорення. Аслонянова нечіткість, нетривкі й поверхові пропозиції, розхристаність зборів, котрі мусили розв'язати такої ваги питання, як ліквідація прориву. Пройшовши до свого улюбленого місця за молотом Максима Вовка, Ромен важко сів.

Цех, як здавалося Роменові, ступав зараз ще важче, пристоював, шкандибав, грізно замірявся, але не бив по проривові з тією силою, що її може дати чотирьохсотий колектив робітників. Ромен ще раз пригадав загальну Аслонянову балаканину, гарячку Тодося Степанюка, пожурився з того, що не настояв на своїй доповіді і йому рішуче не сподобалося все.

— Мазня — відхнув хлпець. Лице йому загорнулося у ті переривчасті думки, що з них у свідомості лишаються лише короткі уривки. Ромена тривожила забарність виконання плану, нервувала поведінка окремих товаришів, незрозуміло дратував кирпатенький, задирикуватий носик Майї Сніжок. За цим думки застрибали гарячими іскрами, застряли на провокаторстві Василя Сапіги, завихрилися у зморшках. Але Ромен не дійшов у них чогось певного. Посидівши так, може, кілька хвилин, що видалися йому безкрайне довгими, Ромен підвівся.

До Максимового молота бригада обережно, мов молода мати своє перше немовля, підводила з нагріву тисячепудову булванку. Він мав простежити початок поковки, дати своєчасно пораду, придивитися до праці цілої бригади. А, може, Петро Ромен підвівся із свого місця й з інших причин. Завжди діяльний і рухливий, молодий інженер нервувався з непевности та неможливої неясности нереривчастих думок. Можливо ж, що до цього спричинилося ще й те, що із свого місця Ромен бачив тільки спину та руки Майї Сніжок. Обіпершись рукою об підойму, вона сиділа спокійна та

* Продовження. Початок див. № 5—6 „Молодняка“, за 1932 р.

коли з гримучої печі виліз білий писок булванки, дівчина схопилася і рівно стала на чатах. Булванка легко гойднулася на ланцюгові крана і загнuzдана в пашу патрона, плавко попливла під конусовиду рямі молота. Бригада працювала напружено, чітко нехапливо. Кожний робітник не робив жодного зайвого руху і був настільки спокійний, що, спостерігаючи роботу бригади, стороння людина мала припустити думку, що Вовків загін давно забув, як повнотою виконується план.

Петро Ромен одійшов і став з того боку, звідки бригада заводи́ла нагріту булванку до рямі молота. Тепер він бачив усю бригаду. Хвіст патрона легко пішов праворуч і важко осів на землю. Двоє молодих хлопців миттю підвели його, вправно наділи йому на довгу шию кілька важких чавунних хомутів. І коли встановилася потрібна рівновага, Максим Вовк, затуляючись великими долонями, вийшов назустріч розпаленому тілу сталі. Він підводив руку, робив німі знаки помічникам і так пильнував покласти булванку, як того вимагали технічні умови поковки, що вся його увага, увесь він, усім колосальним тілом належав тільки їй.

Ромен не зводив з Вовка очей. Його захоплював кожний його рух, кожний нахил голови, хвилював випадковий рух невірності Вовкових помічників, навіть невеличка затримка з подачею патрона. Ромен почував, що його місце цієї хвилини мало бути біля відсталих бригад, але молодий інженер не міг покинути Вовкового молота.

Коли булванку припасували в рямі молота, Максим Вовк блиснув очима до Майї, упевнено благословив рукою поклукати до роботи скалку.

Скалка рівно підтяглася вгору і легко сіла на біле тіло булванки. Навколо молота хлюпнули хвилі гарячого повітря. Булванка приплюснула, зщулилася під ударами і неохоче струсила із себе чорнуватий перегар окислення. Здавалося, що, розплющуючи її шестигранне тіло, безсоромна скалка безжально знімала з неї чорнувату, пропалену в багатьох місцях сорочку, виставляючи її рожеве, аж біле, тіло на осуд бригади, на поталу невтомних розмірених ударів, яких завдавала їй Майя.

Максим Вовк не спускав очей. Він напружено стежив за кожним рухом скалки, але разом з цим Вовк устигав, корегувати роботу своїх помічників, що обертали розігріте тіло. Майїну руку на підоймі молота, усувати незначні помилки, що призводили до хвилевих затримок, вірно оцінювати стан нагріву булванки, силу ударів скалки й роботу кранівника. Він стояв біля молота, як безстрашний командир на мості, що, знаючи небезпеку фарватера, сміливо вів свій корабель вперед, мов командир бойового загону, що, йдучи у бій, блискуче поєднував завдання бойової одиниці й команди, спрямовуючи своїх товаришів до опанування відповідального стратегічного пункту. Все у Вовкових рухах підкреслювало чіткість та вправність, все у його команді було зрозуміле й просте. Вовків загін знав його вправність та непохитність і, працюючи,

відчував за кожним рухом командира непереборну силу тієї істини, що за неї людина може безстрашно йти навіть на смерть.

Максим Вовк махнув рукою. Це визначало, що нагрівові прирученого дракона, піде знову розпикатися до безжальних грубників і бригада тимчасом може зідхнути вільніше.

З гори загрюкали важкі перебори крана і ланцюг натягся. Максимові помічники хутко вивели булванку і вона, обернувшись у повітрі, плавко пішла в червону, аж білувату пашу печі, де нестримний ковальський помічник — вогонь швидко заспокоїть її, залиже рани ударів безжальної скалки.

Ковалі зійшлися біля Вовка.

— Все гаразд, товариші! — твердило його вирізьблене обличчя. Максим Вовк посміхався. І його скупий усміх розумів кожний. Він говорив, що першу операцію виконано з честю, що ніхто з товаришів не осоромився.

— Закуримо! — Максим Вовк витяг цигарку. І за цим його словом, наче за командою, закурили й останні. Праця й відпочинок чергуються завжди. Але на справжній відпочинок має право лише той, хто дійсно знає напружену працю. Цю істину розумів кожний з товаришів і, коли б першу операцію ковалі Вовкової бригади виконали незадовільно, — вони напевне відмовилися б задовольнити себе перепочинком курива.

Петро Ромен простежив за бригадою аж до тієї хвилини. Коли ж з-за товстої рями молота з'явилося веселе обличчя Майї, що горіло спільним захватом, він рушив з місця й узяв напрям до бригади Василя Сапіги. Ромен, не розуміючи того сам, не міг спокійно бачити щасливої машиністки. Він знав її за доброго робітника, бачив прекрасне ставлення до неї бригади, розумів, що з Майї була не тільки добра робітниця, але не згірша й комсомолка та редактор стіннівки, проте, її безжурні очі, сміливі рухи і не менша сміливість у думках, з якою Сніжок завжди висловлювалася у питаннях, часто для неї зовсім нових, — упливали на Ромена в той спосіб, що він завжди був ладен швидше заперечити їх, ніж погодитися. Ромен не знав, не міг дійти, звідки походив початок цього ставлення до Майї, як не в стані був докладно з'ясувати чому він зараз не лишився з бригадою Вовка. Аджеж біля Сапіженого молота на цей час не було того стану, що потребував його втручання. Та, проте, Ромен покинув своє місце, бригаду з веселою машиністкою й пішов геть. Може, Ромен заздрив, бо рухливу Майю з блискучими очима любив увесь цех? Але ж і він користався серед робітників з такої ж загальної поваги. Може, йому боліла її молодість, спритність та життєрадісність? Але ж Ромен мав віку тільки на одинадцять років більше від революції, любив трудове життя, був не менш спритний ніж Майя й не менш життєрадісний. Щоправда, його стан інженера одібрав у нього право на ті безгрішні, невинні вибрики, що їх дозволяв собі кожний з молодників, проте ж це давало йому більші права на керівну участь у виконанні

соціалістичного пляну, що Ромен робив захоплено, віддано, з повним розумінням своєї ролі в процесі створення того каміння соціалістичної будови, що на ньому на очах у сучасників зростала колись обкрадена й придушена буржуазією та поміщицтвом перша соціалістична країна праці. Отже, і легкий жаль на безправ'я тих хвилин, що їх мала молодь, безтурботна і разом філософськи зосереджена, не могло завести Ромена до тих протиріч, що поставали завжди, коли спільні інтереси комсомольської організації та праці в цеху зводили його до купи з Майєю.

— Але що ж?—Ромен вимовив це запитання так голосно і з таким притиском, що до нього раптом обернувся робітник, що йшов прогоном.

— Ви до мене, товаришу Ромен?—Петро зупинився. Відчуваючи якусь прикру незручність за вимовлені на голос слова, він звернувся до робітника, кинувши перше, що спало йому на думку.

— Що там із Сапігою, товаришу Іванов?

— Однаково. І роблять і толку мало.—Товариш Іванов подивився на Ромена уважніше і, знижуючи слова майже до шепоту, спитав:

— Ви чули, Петро Тимофійович, про Сапігу?

— Чув.

— Терешко Довбня стверджує, що це факт, а втім...—Товариш Іванов запитально глянув на Ромена, задумливо додав:—можливо ж що причини цих розмов походять від іншого.

— Я теж так думаю, — відповів Ромен, перевіряючи, яке вражіння справлять його слова.

— Ну, та з'ясуємо. Я в цехком,—махнув рукою Іванов і швидко зник за сірими штабелями тракторних щік.

Петро Ромен повернув мислями до Майї.

— Так у чому ж справа? — повторив він запитання, бажаючи дійти певніших висновків. Чому я не можу поставитися до неї цілком спокійно? Чому не можу дивитися на неї так, як дивлюся на десятки подібних і не подібних до неї?

У присмерку прогону, залитому синюватим димом, газами та сажею з пилом Ромен помітив барильчастий остов Отто Вольфа. Ромен також завважив, що Вольф, аж спотикаючись, кудись поспішав. Ромен пригадав ранок. Те, як Вольфові посміхнулася Майя, Вольфову поведінку і ту свою негровість, що її уперше зафіксував він, як почуття неясної образи, невинуватих ревнощів. Думками його запанувала Галина. Згадавши ранок і те, що він мусив її побачити о сьомій вечора, Ромен ще раз заперечив невинуваті почуття ревнощів. Але чому ж Ромен не хотів зараз розмовляти з Вольфом? Аджеж, мабуть, зовсім не з тих причин, що Вольф так обурився за надання йому почесного ім'я будівника соціалізму. Мислі Роменові вийшли з плетива електричних шнурів, випросталися, згусли на одному почутті, що ясно виокремилосся в питання стосунків Вольфа з Майєю.

— Саме так!—Але, подумавши, Ромен одразу ж одкинув це

припущення. Повагавшись, він зрозумів, що ці думки запанували над ним поза його свідомою волею, поза бажанням. Ромен тріпнув головою і весело, без найменшої неясности, сказав:

— Чудак ви, товаришу Ромен, і голову почеплено вам зовсім не на те, щоб висушувати її у такому непотребі. Все ясно. Я примусив працювати думку зовсім даремно і до того у такому питанні, що не потребувало ніякого розв'язання. Подумавши так, Ромен ще раз поганьбив своє серце і, вирівнявши голову зустрівся з Вольфом зовсім спокійний. Ромен не відчував до нього тієї неприхильности, що постала від першої ранкової зустрічі. Та Отто Вольф на неї й не заслуговував. Отто Вольф педантично любив молодого інженера Петра Ромена, любив його з тією німецькою акуратністю, що не дозволяла йому хоч одного ранку забути Ромена, не прийти до нього й не привітати з добрим ранком, якщо Ромен не заходив до контори. Отто Вольф безмежно вірив Роме-нові й добре знаючи його принципіальність, неабияку кметливість та ясність мислі, завжди приходив до нього, однаково, чи зазнавав Вольф радости чи неприємностей. Ідучи тепер до Ромена, Вольф, хвилювався. Це помітив Ромен одразу, бо емоційний німець не ховав, та й не хотів, мабуть, ховати свого настрою. З Роменом він був завжди одвертий.

— Товаришу Ромен! — хвилюючись вигукнув Вольф. Ромен пропустив вагонетку з деталями, що її робітники випихали з цеху, і став, щоб вислухати Вольфа, зрозуміти причину його надмірних хвилювань.

— Я не можу. Скаandal. Свинство! — гукав роздратований інженер. — Петро Ромен посміхнувся до нього тією лагідною посмішкою, що мала заспокоїти Вольфа, проте, вона не вплинула на нього аж ніяк.

— Скаandal! Шовінізм! — горів німець. І губи йому тремтіли гнівом найвищої справедливости.

Ромен, знаючи Вольфів темперамент, чекав, що він швидко одійде, скаже в чому суть. Та німець не одходив. Голова йому швидко рухалася на тулубі, руки злітали й рвучко падали, а дорідне й завжди добродушне лице стратило найменші ознаки лагідности.

— Поляк! Свинство! Шовінізм! — Отто Вольф трудно вимовляв кожне слово, але коли він вимовив слово „поляк“. — Ромен зрозумів причину гніву в повній мірі.

— Рачинський, товаришу Вольф? — Отто Вольф хапливо ствердив запитання нервовим нахилом голови і в його добрих очах Ромен помітив швидко концентрацію маленьких прозорих озерець.

Ромен зрозумів, що цього разу інженер Рачинський довів Вольфа до сліз, як добре знав і причини, з яких Вольф хвилювався. Інженер Рачинський не залюбив Вольфа з першого дня його приходу до ковальського і завжди намагався чимсь йому дошкулити. Де крилися причини цієї зненависти — з'ясувати було не легко, проте Ромен незабаром дізнався. Інженер Рачинський не

просто ненавидів свого побратима з фаху. З Вольфа був добрий фахівець і особливо у питаннях дослідження високоякісних сталів та збудування потрібних проектів, що звільняло ковальський од залежності від імпортованих устатковань. Це з'ясувалося за перший місяць відданої Вольфової праці і це ж саме і призвело до неладів з Рачинським. Інженер Рачинський, який працював поруч з Вольфом, спочатку не виявляв до нього тієї неприхильності. Вона зростала поступово, вимірювалася у тому, наскільки Отто Вольф щільніше підходив до виробництва, ближче ставав із Петром Роменом. Рачинський не виявляв своїх настроїв одверто, затеж у дрібницях так допікав Вольфові, що той не завжди витримував.

— Шовінізм! Шовінізм! — хвилювався Вольф. Ромен зрозумів, що причина Вольфових хвилювань виходила з постійних, ніби жартівливих натяків Рачинського на слабосилість Німеччини та безперечність прав Польщі на відомий Данцигський коридор.

Згадуючи свою батьківщину Отто Вольф з хвилюванням розповідав Роменові, що мільйони німецьких робітників щомісяця вигорталися лопатою кризи за ворота заводів, показував листи од знайомих, болів кожним словом.

— Руську плохо знаю, українську краще, німецьку добре, — вимахував Вольф руками. — Рачинський знає німецьку, українську, але допомогти не хоче. Справа гаряча, Рачинський одмовляє. Далі не могу — хвилюючись говорив Отто Вольф.

Ромен, кінець-кінцем, дізнався, що Вольфові конче потрібна була допомога. Він готував доповідь про новий спосіб нагріву та поковки, застосування якого могло послужитися значним прискоренням виконання програми і на перешкоді чому стояло погане обізнання Вольфа на українській мові.

— Негайно треба — закінчив Отто Вольф.

Ромен заспокоїв Вольфа, подумав про шляхи виховання Рачинського і коротко одповів:

— За півгодини прийду. Я допоможу вам сам.

Отто Вольф широко посміхнувся, напружено потис Роменову руку і хутко повернув до цехової контори.

Ромен перевірів роботу бригади Василя Сапіги, допоміг їй порадами, відвідав бригаду третього молота і, переконавшись, що все йшло гаразд, повернув до Максима Вовка. Досвідчений майстер завжди допомагав Роменові, тому і цього разу він звернувся до нього.

— Я схожу до контори, а коли треба буде, гукнеш, сказав Ромен і звернув у вітер прогону. — Я незабаром — вигукнув голосно Ромен і, глянувши трохи вбік, упіймав Майю на гарячому: Вона найпильніше дивилася на нього. Але, зрозумівши, що Ромен помітив її погляд, Майя раптом одвернулася і заклопотано і, як здалося Роменові, аж підозріло уважно почала перевіряти чи все гаразд з підоймою. Ромен одвів очі, потішив себе тією внутрішньою посмішкою, що нагороджує людину почуттям своєї сили, переваги, успіху.

А коли Роменова постать заховалася за штабелі виготовлених деталей, пірнула за квадрати сталеві сировини. — Майя підвела голову. Вона кинула непотрібну перевірку підойми, з докором погудила своєю нестриманістю. Аджеж Майї здалося, що Ромен цілком зрозумів її погляд, помітив, що вона одвернулася навмисне, а саме це почуття і вдарило її найдошкульніше. Не могла бо Майя, не хотіла вона, щоб Ромен довідався про її до нього почуття. Та цей погляд і та ранкова гра з Отто Вольфом, що її дозволила Майя, як простий, звичайнісінький жарт, могли загубити все, викрити її таємницю, заховані надії.

В цеху вибухнуло сяйво розкритої печі. Бригада Вовка захапалася, а за хвилину Майя відчула на лицях гарячий подих булванки, що підпливала з-за молота.

Майя напружено підвелася. Бригада готувалася почастивати непокірну булванку, що йшла з чергового нагріву і машиністка з тієї хвилини не мала права мислити ні про що. Вся її увага сконцентрувалася й злилася на приплюснутих формах сталевих тіл, нагрітих до найвищого стану.

VIII

Потужний гудок машинобудівельного, хрипкий і втомний, сповістив на шабаш першій зміні. Цех одсапнувся, передихнув і завирував ще з більшою напругою. Ковалі використовували останні п'ять хвилин, щоб здати цех другій зміні без найменших „хвостиків“.

Почувши гудок, Ромен попрощався з Отто Вольфом і, не поспішаючись, вийшов у задимлений цех. До засідання бюро осередку лишалося найменше десять хвилин і Роменові їх повноту ви-стачало не тільки, щоб обміркувати давно складену доповідь, а ще й зайти оглянути свою дільницю. Він пройшов перший прогін і за хвилину стояв біля Вовкового молота. Бригада працювала напружено. І Роменів прихід помітила лише Майя. Вона зиркнула на нього блиском розкоших японських очей, нервово підправила червону шапочку і, здавалося, зовсім байдужа, заглибилася в роботу невтомної скалки. Майя була певна того, що Ромен не помітив, як вона сприйняла його появу. Але вона помилялася. Ромен бачив, що Майя зафіксувала його прихід зовсім не так, як це було хочби місяць тому. Його появу Майя сприймала тепер з якоюсь внутрішньою напругою. А що це виявилось сьогодні втретє, — Ромен вирішив підійти до неї, сказати кілька тепліших слів.

— Майко!

Сніжок легко обернулася на його поклик. Очі Майчині вивернули на нього цеберку найхолоднішої байдужості. Вона зразу ж остудила першу теплінь Роменого голосу, одкинула його наміри з'ясувати причини нервового стану дівчини.

— Ти, звичайно, пам'ятаєш, що зараз буде бюро?

— Пам'ятаю, — байдуже кинула Майя і різко обернулася до підойми.

Ромен пробачливо посміхнувся. Задирикуватий носик Майї, трохи кірпатенький, з тонкими ніжно-рожевими крилами, веселив його.

Але те, що Майя одповіла так холодно-байдуже не зовсім сподобалося йому. Ромен бачив, що саме задирикуватий Майїн носик не хотів з ним мати нічого спільного, що вона навмисне уникала з ним розмов. Глянувши до Майї, Ромен хотів ще щось сказати, але, певне, одкинув це бажання, обернувся і швидко пішов оглянути дільницю.

До шабашу лишилося не більш, як три хвилини. Всі поспішалися. Цех поволі завмирав, щоб трохи перепочивши, стати до праці ще натужніше. Біля кожного молота стояла нова зміна, лагодячись перебрати до своїх рук команду над слух'яними машинами, примусити працювати енергійніше, потужніше.

Коли останні помаху трудової енергії першої зміни стомлено склали руки і робітники валом полилися до умивалень та виходів Ромен повернув у той прогін, що виводив до червоного кутка, за хвилину сховався у низеньких дверях. Він миттю перестрибнув десятиметровий ускіс заводського дворища і ще швидше збіг сходами на другий поверх.

Червоний куток, проти звичайного, порожнів стільцями, поблискував мармуром чистеньких столиків, запрошував Ромена та його товаришів негайно розпочати роботу, щоб закінчити її ніяк не пізніше сьомої години, коли сюди прийде вся друга зміна, щоб перепочити і у затишках лапятих пальм відновити трудову енергію.

Ромен пішов до найдальшого столика, облюбував найкраще місце для засідання бюро, зосереджено сів. Червоний куток стояв затишний і привітний. Тільки з кону, що багрянів полотнищами прапорів з другого краю кімнати, переривчасто хрипіло радіо та ще іноді порушували тишу білі буфетниці, переставляючи тонку порцелянову посуду.

Думки Роменові забилися на сьогоднішньому вечорі. О сьомій годині на нього чекатиме Галина, сьогодні він мав з'явитися в оперу на перегляд чергової прем'єри і те, що Ромен не міг потішити себе надією на швидке закінчення засідання бюро, трохи непокоїло хлопця.

З думкою про Галину Ромен згадав сьогоднішні нервування Майї Сніжок. Він бачив, що Майя думала зовсім не так, як відповідала йому, проте, дізнатися як саме думала дівчина Ромен не міг. Вона не сказала йому ніколи жодного слова, яке не входило до шереху цілком ділових розмов, не виявила найменшого наміру поговорити з ним ні про що, окрім офіційних міркувань, які стосувалися роботи в цеху, комсомольських справ чи її праці, як редактора прогінної газети.

Вовтузячись з цими думками, Ромен не помітив, коли до кімнати ввійшла Майя. Вона, побачивши, що Ромен сидів сам, хотіла повернути назад, але зразу ж перемогла своє перше бажання і рівно пішла в куток, до Ромена.

— Ти знаєш, звичайно, Ромене, що Отто Вольф приходив до мене з протестом проти сьогоднішньої статті? — сказала Майя, присівши, якнайближче до Ромена.

— Він мені говорив, Майко. — Ромен пильно глянув у ніжну блакить її очей, відчув раптовий потяг до них і зразу ж одхилився. Тонкі ніздрі дівчини тріпотіло зарухалися. Майя підвелася, оглянула залу і знову повернулася до Ромена:

— Я не будівник соціалізму, товаришко Майко, я приїхав тільки допомагати вам і за це одержую добрі гроші.

— Він говорив мені, Майко. Отто Вольф, — найчесніший спеціаліст і, певно, найобмеженіший німець. Вольф не може зрозуміти, що, працюючи за добрі гроші, він допомагає нам у побудуванні підвалин соціалізму. „Ich will redlich erbeiten — за гроші“.

Майя кинула жмут закотистого реготу.

— Я певна, — сказала вона, що ми вивчимо Вольфа не тільки нашої мові. Ми вивчимо його не розривати змісту від форми. Вольф заговорить нею нашим завзяттям побудування соціалістичної промисловости.

— Вольф — страшний консерватор. Це непорушний мур німецької акуратности, флегматики й консерватизму.

— Ти його не знаєш!

Ромен сприйняв Майїні слова, як виклик. Він полошко скинув очі на Майїне рожеве лице, з силою одірвав їх, відчувши в собі червячок легенького хвилювання і, пересиливши його, байдуже сказав.

— Можливо.

— Не можливо, а факт. Отто Вольф належить до тієї категорії людей, що вміють стримувати себе. Він не виявляв захоплення до найбільшої радості, уміє стримати себе навіть за найстрашніших хвилин розпачу.

— Твоя характеристика, Майко, — це суцільний плягіят.

— Ти хочеш сказати, що я недавно прочитала Горація?

Майя легко вирвалася з пастки, що її поставив Ромен і, відчуваючи це, переможно засміялася.

Роменові тепер лишилося тільки підтвердити Майїну редакцію відповіді і гірко визнати, що вона не дала упіймати себе на його гачок.

— Я знаю, Майко, що ти маєш достатньо часу, щоб перечитувати белетристику.

Майя скинула кирпатеньким носиком.

В Роменовій репліці вона відчула повторну спробу принизити її, звести питання, що входило в коло її інтересів, лише до читання белетристики.

— А знаєш, Ромене, що я тобі скажу? — Майя зарухалася на стільці, наче її штовхали з усіх боків.

— Ні, не знаю — неспокійно відмовив Ромен.

— А я знаю — задирикувати посміхнулася дівчина. — В твоїй промові, пам'ятаєш, на бюрі ЗПК?

— Пам'ятаю, бо то було тільки два дні, — Ромен зосереджено змовк, кинув думками до своєї промови, швидко шукав цілком можливих помилок.

— Не морщ, Ромене, твоїх кострубатих брів. Я тобі зараз нагадаю.

Ромен сприйняв її веселий тон, як ущипливий докір, захвилювався, повернувшись мислями до скандалу з його недосвідченою консультацією.

— Ти про брак? Знову згадала ту зіпсовану з моєї вини булванку?

— Зовсім ні!

Ромен незадоволено підвів голову. Побачивши, що з дверей вийшли Аслонян та Дем'ян Омелянович, він відчув в їхньому приході порятунок, щасливий вихід із свого стану, байдуже повернувся до Майї.

— В думках про Японію й Китай, — сказала Майя. — Ти їх склав в одну купу брукху. Не відрізняв того, що Китай це не просто країна в 500 мільйонів населення, а Японія 60 плюс 20 мільйонів населення колоній, а що і в Китаї і в Японії є класи пригноблені і є класи владущі.

— От новина! — вихопився Ромен.

Майя застерезливо пересіпнула чорними дужками брів. Ромен зрозумів її пересторогу і його осяяне перемогою лице вкрилося сіреньким пилом очікування нової атаки.

— Новина, Ромене. І, може, дуже неприємна для тебе. Бо те що можна спустити мені, не спускається тобі. Ти три з половиною роки вчився у вечірньому робітничому технікумі, вісім років на виробництві, партієць, старий комсомолец, політично грамотний, а допустився такого ляпсусу.

— Та говори вже, Майко!

— Не можна Китай брати як щось ціле, коли ти його розкладав з погляду визначення рушійних сил, що протистоять агресії японського імперіялізму. В Шанхаї, як ми бачимо, борються в основному буржуазні сили.

— А з ними, Майко, йде і певна частина пролетарів та дрібної буржуазії.

— Правдиво. Але нам треба ясно бачити, що навіть бажана перемога Китаю в цій боротьбі проти японців не є наш ідеал.

— Я цього й не стверджував!

— З твоєї промови це виходило, Ромене. Ти промовляв не на женеvській конференції, де законами дипломатії підрізують уточнення думок про події на Сході навіть радянській делегації. Ти говорив перед робітниками і мусив не тільки загострити увагу на становищі китайських рад, цілком можливих зрад якоїсь із китайських генеральських куп, що може в любий час зорієнтуватися і стати за японського спільника, а й визначити нашу орієнтацію. В тому плетиві протилежностей, що склалося на Сході, не досить сказати про поневолений Китай. Тобі треба було дати перспекти-

ву, розкрити дужки китайських ієрогліфів, перекласти їх на мову нашої кляси.

Майя підвелася. До них підійшли товариші і, відчуючи свою безумовну перемогу, вона вирішила відкласти питання диспуту на інший час. Можливо ж, Майя підвелася ще й тому, що помітила, як вплинули на Ромена її докази, бо він сидів надто зосереджений, недвижний. Але так тривало не більш найкоротшої хвилики. Ромен устав і, не зважаючи на Аслонянові пропозиції сісти, підійшов до дівчини.

— Ти права, Майко. Твої докази мають сенс, — сказав він, — але ти неправа в тому, що вимагаєш від мене, щоб я у своїй короткій промові довів думки до найвищої точності.

Майїні очі блиснули сполученням електрики. Вони стверджували, що Майя віддячила Роменові за все одразу.

— Кому багато дано, з того більше й спитають — відповіла цілком серйозно Майя. Але сказавши, вона зразу ж відчула, що головне, що її збурювало проти Ромена, лишилося з нею, що вона його не скине аж доти, доки з Роменових уст не спаде холодна сталь спокою, яким він зустрічав її завжди.

За хвилину до червоного кутку увійшов Максим Вовк, за ним сором'язливий Пилипок. Аслонян чекав тепер тільки на Загребу, що десь барився ще в комсомольському комітеті, затримував початок засідання. Пилипок зрозумів це і зразу ж запропонував збігати в комітет. Аслонян охоче погодився. Хлопчина майнув за смальцьованою кепкою, простягся до виходу. Але на порозі він зустрів трохи згорбленого Юрка Загребу й мусив пошкодувати, що не виконав доручення від партійного осередку.

— Ти вже йдеш, Юрку? — розгублено спинив Пилипок.

— А що? На мене чекають?

— Ще й як! Пилипок весело посміхнувся і почовгав услід за Загребою.

Аслонян чекав, доки вляжуться останні розмови. Він розірвав Роменову бесіду з Дем'яном Омеляновичем, розтяг Вовка з Майкою, що захопившись дебатами, здавалося, зовсім забули чого вони прийшли і, вдоволений із своєї роботи, коротко закінчив.

— Сьогодні, товариші, тільки одно питання. Сьогодні ми повинні накреслити ті лінії, що мусять вивести наш цех із прориву. Але перед тим, як надати слово товаришеві Роменові, я хочу попередити вас, що його пляни мені зовсім не подобаються. Я говорю вам не тому, що хочу силоміць прищепити свою думку з цього приводу, а лише з тим, щоб до його положень поставитися якнайкритичніше. Бо, те, що пропонує товариш Ромен, може перевернути всі наші розрахунки на вихід з прориву, дезорганізувати робітників, обернути ковальський з простого прориву на повну інвалідність. Дуже добре захоплюватися ентузіазмом нових форм праці, проте, це можна, на мою думку, дозволити тоді, коли цех виконуватиме програму на сто, а не шкутильгатиме на сімдесят, як у нас є.

— Давай слово Роменові!

— Зараз даю, товаришу Вовк. Будь ласка, Петро Тимофійовичу.

Ромен помітив на Майїних губах згиб легенької посмішки, як зрозумів і те, що Майя засміялася саме тому, що Аслонян вжив слова „Тимофійович“. Ромен підтримав її усмішку, й сам завжди ставився до цього з такою ж пошаною. Але сьогодні Аслонян вжив цього слова з явним наміром підкреслити до Ромена свою повагу, з бажанням відокремити його як інженера серед останніх, що працювали майстрами чи простими робітниками, з думками завоювати Роменову непокору, схилити його до себе.

Ромен, не хапаючись виклав з теки свої розрахунки, а коли товариші напружено змовкли, він трохи весело почав:

— Тимофійович не буде забирати багато часу. Стан цеху ви знаєте прекрасно. Лікарів було у нас багато, але ні ми, ні товариш Аслонян до цього часу не додумалися до дуже простої істини, хоч партійний комітет і виніс ухвалу. Сьогодні ми маємо пропозицію госпрозрахункової бригади товариша Вовка. Ви знаєте, що ця бригада добилася стовідсоткового виконання плану, убила зрівнялівку, підвищила зарплатню кожному робітникові, поліпшила якість продукції, знизила на п'ять відсотків собівартість, звільнила двох непотрібних робітників, віддавши їх до іншого цеху, заощадила на інструментах. Словом, не бригада, а пролетарське золото. Її досвід ми мусимо перенести на всі останні, бо змагання, що ним охоплено вісімдесят відсотків робітників нашого цеху без перевірки карбованцем, без господарчої відповідальності і до того ж конкретної, точної й щоденної, не дає тієї ефективності в роботі, яку показала бригада товариша Вовка. Моя доповідь зводиться до дуже конкретної пропозиції. Бюро осередку мусить підхопити ініціативу першої госпрозрахункової бригади, схвалити її і доручити кому слід зразу ж заходитися біля реорганізації нашого цеху. Це єдина можливість, проста і конкретна, яка виведе нас з ганьби перманентного прориву, яка гарантує нам виконання ухвал партійного комітету. От і все, товариші.— Ромен змовк, але зразу ж змахнув рукою, переспросив, що обдурив товаришів, бо він, як виявилось, сказав не все, і ще коротше додав:

— Товариш Аслонян лякає нас канцелярщиною. Він стверджує, що наш апарат не впорається з численними розрахунками кожної бригади, але я того не боюся. Ми мусимо навчити канцелярії та пляновиків працювати для нас так, як вимагають інтереси виробництва. Далі так лишатися не можна. Голі фрази, якими товариш Аслонян агітував сьогодні робітників, нікого не переконують і ні до чого не зобов'язують. Вони не дають тієї конкретної програми дій, що її вимагає від нас кожний чесний робітник. Тепер я скінчив, товариші.

Аслонян насунив чорні віхті брів, похмуро озирнув членів бюро. Він бачив, що більшість співчувала Роменові і що його вступне слово рішуче провалювалося.

— Хто забирає слово?

— Та дай мені! — Сказавши, Максим Вовк підвівся з місця.

Аслонянова поведінка йому зовсім не подобалася. І Вовк почав свою промову саме з цього.

— Я не розумію сенсу Аслонянових педагогічних заходів — різко почав Максим Вовк. — Аджеж тут зібралися не діти, щоб повчати їх, що це, мов, цяця, а це бека. Те, що думаю я, Аслонян, це правильне й партійне, а що пропонують інші — лівацьке пере-стрибування.

— Я цього не сказав, — перебив його Аслонян.

— Не сказав, але подумав. Чого тут довго крутити. Є досвід у нас чи немає? Є — відповідаю. Виправдала себе моя бригада?

— На сто — кинув Дем'ян Омелянович.

— Воно, звичайно, ще не на сто. На сто я скажу тоді, коли ми зуміємо дати сто зверх програми, коли ми зліквідуємо борг, який ми завинили нашій державі. Бо що означає для більшовика той факт, що час ось скоро-скоро дострибає до тридцять другого, а ми по нашому цехові маємо сімдесят відсотків річного пляну? Це скандал, товариші. Які з нас більшовики, що нами керує виробництво, а не ми ним. Триста двадцять одних тільки колінчастих валів треба дати хоч здохни, а їх твоїми, Аслоняне, промовами не зробиш. Людей, хай навіть найкращих, треба вміти організувати.

— Істина, Максиме Степановичу.

— Та ти, Юрку не дуже, — обернувся Вовк до Загребі. — Ти здорово працював, коли був у нашому цехові, а тепер, як пішов, так і забув. Комсомолові нашому треба намити чуба. Треба навчити комсомольців так працювати, як працюють мої. Подивіться на них. Ось двоє — Майка й Пилипок. Та ви знаєте, що вони виробляють! Майка з цеху не виходила, коли наш молот плентався черепахою. В цеху й спала, а ти, Юрку, говориш про істину.

— А хіба я не погоджуюся?

— Ти перебиваєш мене. А з мене ви знаєте який промовець. Руками й головою я хоч куди — чорта зіб'ю, а язик повстиною. Не перебивай. Да. Так людей треба уміти розставити, дати їм конкретне діло. Ромен прав і нам остається тільки записати, примусити всіх виконати постанову.

— Ого! Ти навіть про примус говориш.

Максим Вовк аж підскочив. Аслонянова репліка йому страшенно не сподобалася.

— Да, говорю! І буду говорити, бо якщо для справи цілої пролетарської кляси ми примусимо виконувати її програму таких супників, як Хихля, Терешко Довбня, а чи й тебе, — ми зробимо цілком правильно. Демократія твоя, Аслоняне, не годиться і на погану затичку. Пуста!

Аслонянові нервово пересіпнулося обличчя. Він міг припускати, що товариші не приймуть його попередження, але напористий Вовків ряд, що об'єднав його з Хихлею та Довбнею, кинув його у лют. Та Аслонян так схвилювався, що зовсім нездатний був на логічне мислення і схопившись тільки й зміг роздратовано кинути:

— Значить, я не гожуся бути за секретаря?

— Це правда, — перехопив його Вовк. — Правду сказав. Хоч раз! Аслонянові думки завирували протестом, але, схопивши очима бюрвіців, він дійшов того висновку, що його тут не підтримає ніхто.

— Що ж. Я можу передати справи заслуженому потомственному пролетареві. Аслонян сказав ці слова, сподіваючись викликати рішучий протест від Вовка, збити його з голосу, та Максим Вовк лишився непорушний, як мур. І тільки Майя, що сиділа з ним поруч, помітила, як Вовкові закрейдилося лице. Нагадування про зрадницьку діяльність батька Вовка хвилювали надмірно, але він ніколи не показував їх наоруж, й зумів себе стримати навіть за цього випадку. Та зараз, коли б навіть Вовк захотів відповісти щось Аслонянові на його недоречний випад, він би не встиг. Бо зачувши Аслонянові слова, Дем'ян Омелянович схопився з місця із швидкістю двадцятилітнього юнака.

— Дурне мелеш ти, Аслоняне! Ми знаємо Максима двадцять дев'ять років, знаємо, який гад був Степан Вовк, але ми тебе теж знаємо. Давно на партійному комітеті тебе прали? Та і який з тебе робітник. Шармач.

— Неправильно, Омеляновичу — застеріг його Загреба.

— Правильно! З Аслоняна був не поганий машиніст, але секретар партійний з нього — ноль.

— Це ви будете говорити мені таке? Ви? — схопився Аслонян.

— Я, — спокійно став дідок. Я — представник трикутника. Голова цехового комітету. Мене Майфельд не виганяє, а ти запитуєш. Чи ба який.

— Боягуз. Ви все дожидаєте.

— Ти, Аслоняне, про мою партійність? Да? — змахнув рукою Дем'ян Омелянович.

— А ви ж думали? — штрикнув його Аслонян.

Дем'ян Омелянович стрибнув поглядом до Майї і рвучко зашипив руку в кишеню.

— Ось моя програма і партійність. Подаю заяву в партію. Значить, я можу говорити. Маю полное право.

— Нехай приймуть раніше, — ошкірився Аслонян.

— А ти думаєш моя партія одкаже мені. Тут про все — потряс старий заявою. — Сознаюсь, товариші. Не розумію, яка така партія, що на весь світ. Більшовики, меншовики, есери, максималісти. Не ясно було мені хто правий і йти не хотів, а тепер ясно. Прошу прийняти, товариші, — звернувся Дем'ян Омелянович до членів бюро. — А тобі, Аслоняне скажу так. Раз товариш Майфельд і той допускає мене на засідання, так ти начальства з себе не корч. Не розумієш ти Аслоняне, настоящего робочого чоловіка.

Аслонян хотів ще відповідати, але його перебив Юрко Загреба.

— Аслоняне, вежи збори, — вимовив він твердо.

Загребу підтримали всі.

Аслонян мав скоритися і мовчки сісти.

— Хто забирає слово? Товаришка Сніжок?

— Я згодна з Максимом Степановичем. Пропоную голосувати.

— Що голосувати? — холодно запитав Аслонян.

Майя завагалася. Сказати просто про підтримку Роменової, саме Роменової пропозиції їй дуже не хотілося. Раптове Аслонянове запитання заганяло дівчину туди, куди вона зовсім не хотіла. Сковзнувши мислями, вона тихо сказала:

— Першу пропозицію.

— Чию пропозицію? — задирикувато спитав Аслонян.

— Роменову, ясно. Інших не було, — додала вона, як виправдання.

— Та голосуй, Аслоняне, — загук Юрко Загреба. Чого ти настовбурчився? Однаково ж на твоє не вийде.

— Я голосую, але хто її буде реалізувати?

— Я буду, — твердо заявив Ромен.

— Добре! — Аслонян вимовив це так, що з його слів вилилася цистерна зневаги й недовіри. Але цього разу Аслоняна не перебив ніхто. Резолюцію, що її встиг написати Ромен, ухвалили без найменших поправок.

— От бачиш і розвиднілося, — втішно посміхнувся Дем'ян Омелянович. — А то школу тут одкрив. Самі розум маємо.

І хоч Дем'яна Омеляновича зараз ніхто не підтримав, проте, настрої всі мали один. А коли Юрко Загреба попросив слова і коротко, але ясно змотивував потребу змінити секретаря партбюро, думку його підхопили всі.

— От і спікся, хлопче. А то не підходь, рознесу. Начальство, — Дем'ян Омелянович говорив тихо і його мова підтвердилася другим голосуванням. Бюро осередку ухвалило зняти Аслоняна, а на його місце висунули Петра Ромена. Він відмовлявся, сперечався, посилаючись на переважаність, але після виступів Юрка Загреби та Максима Вовка, Ромен мусив згодитися.

— Раз для ліквідації цехової ганьби — хай буде так, — сказав Ромен. А ну, Аслоняне дай місце — жартував він.

— А ми йому дамо місце біля молота — усміхнувся Дем'ян Омелянович. Воно не завадить тобі, хлопче.

Ромен зупинив старого.

— В поточних справах заява від Дем'яна Омеляновича. По всіх правилах будемо його ганять чи приймемо без формальностей?

Члени бюро однодушно підтримали прикінєць Роменового запитання.

— Від сьогодні ви, Омелянович, член капебеу. Збори закрито. Але Дем'ян Омелянович підвівся і зразу ж перебив Ромена.

— Маю ще одну заяву, — сказав він. Дем'ян Омелянович оглянув присутніх і, ніби щось зваживши, подав папірець Роменові. Ромен швидко перебіг його і не зовсім ясно сказав:

— Я не вірю, Омеляновичу. Сапіга не міг цього робити.

Максим Вовк рвучко перехилився до Ромена, узяв заяву. Він прочитав перші рядки важко, і загруз на останньому твердженні: „Всі дані, що він — старий царський провокатор“ — перечитав може ві'яте Вовк. До нього підійшов Юрко Загреба і теж нахилився.

— У мене є пропозиція, товариші, — сказав Ромен, — справу, цю ми доручемо Дем'янові Омеляновичу. Він — голова цехкому і до того ж тепер партієць.

Члени бюро odpowiedzi згодою. Мовчав тільки Максим Вовк. Він згадував свого батька. Думки його були, мабуть, зовсім невеселі, бо чоло йому чорніло збрижами і палкі очі не горіли тією силою, що завжди випромінювалася з них.

— Інших немає питань?

— Я б хотіла про Райблена — заявила Майя, — а так само і Отто Вольфа, бо я не знаю, як мені далі бути з ними в газеті.

— Про це ми з тобою удвох поговоримо — одповів Ромен і оголосив кінець засіданню бюро.

Всі розходилися. З Роменом лишилися тільки Дем'ян Омелянович та Юрко Загреба.

В кімнаті стало зовсім тихо. Стихли й білі буфетниці і тільки невпинно били громохкі молоти й примушували здригувати усе в кімнаті.

IX

Ніч падала поволі, м'яко й непомітно. Навколозаводські корпуси нових будинків тонули в її обіймах, як тоне присохле степове зілля під тихими лапастими зірками першого снігу. Вона нехапливо розстилала брезентові намети, та вони проривалися яскравими дірками далеких зірок, заважали їй плянувати одвічну зміну чергування, драгували її. Далекі зорі втішно переморгувалися з вогнями заводу, що світили рівно і тривко, немов глузували з старої безсилости ночі, що не здатна перемогти потужного розвитку геніального розуму Едіссона.

Ніч бешкетувала, міцніше налягала чорними полами своєї старомодної свитини. але що більше налягала ніч, то яскравіше відбувалося грище заводських огнів з далекими зорями.

Петро Ромен вийшов з цеху. Він тільки зараз помітив, що корпуси цехів горіли електричними вогнями, що ніч припадала над заводом чорним черевом і що він напевно запізнився. Ромен добре знав, що Галина довго чекала на нього, але розумів і те, що терпець чекання може увірватися навіть у найспокійнішої людини. Аджеж зараз було не менше, як пів до сьомої. Ромен витяг годинника і зо-зла кинув його в кишеню. Спокійна стрілка повністю підтверджувала його непогане почуття часу. Вона примусила Ромена враз розтягти міцні м'ясні ніг, а думку запрацювати над тим, як устигнути додому і до сьомої бути в опері. Ромен був точний у всьому, а коли до цього додати той факт, що йому було не байдуже довге очікування Галини, стане зовсім ясно, чому молодий інженір вискочив із заводу у тому темпі, з яким він прийшов сюди вранці.

Ромен вийшов на трамвайну колію. Вона незвичайно порожніла і лише кілька випадкових робітників, що, як і він, затрималися

жа заводі з тих чи тих причин, поблискували вогниками цигарок, чекаючи на перший вагон, щоб ускочити й виїхати до центру чи на далекі околиці.

Рейки колії тмяно світилися електричними відблисками й зникали, прямуючи у степ, за околицю. Із степу студив пронизливий вітер пізньої осені, голої й морозної. Під ногами шкарулушилася земля, збивалася в мерзлі грудки, благала про теплінь того снігу, що десь барився на далекій півночі.

Ромен нетерпляче обернувся проти вітру. З чорної долини ночі блимнули вогні трамваю. Вагон характерно погрімував на рейках, часто блимав жовтуватим оком ліхтаря, ніби його запорошив рвучкий вітер тією сажою, що непомітно і повсякчас спадала над старою зоною призаводських селищ. Роменові думки запрацювали в цьому напрямку. Він чекав на вагон, думав, що мине ще кілька років і силою робітничою напруги, залізною волею кляси, сміливою ходою п'ятилітки знищаться рештки старого селища, збудованого брудними руками капіталізму. Замість нього зростуть нові будівлі, де робітник, закритий від уїдливої сажі димарів та гіркого диму прекрасними садами, що їх запланує молода робітничо-селянська інженерія, зможе відпочивати від утомної праці. Ромен згадав свого батька. Старий Ромен ніколи не висловив Петрові жодного слова про наш безперечний успіх, проте Петро бачив що старий починав здавати. Це було помітно з усього, навіть виходило з того, що сьогодні Тиміш Ромен не стерпів, зустрівши тріхи розгубленого незначним запізненням сина і проти звичайного мовчання, заговорив з ним. Щоправда розмова та була дуже короткою, проте зміст її Ромен зрозумів зовсім не так, як може того бажалося старому.

— Старий нервується — це означає, що в його голові йде якась нова робота — подумав Ромен і за мить стрибнув на ганок вагона. — І що мені випаде не мало роботи, щоб допомогти йому знайти себе, — зформував він думку, подаючи кондукторці гроші. Роменові боляче закиміло серце. Ромен подавав гроші неохоче, якимось підкреслено, навіть демонстративно. Так, ніби він вважав, що ця кондукторка не гідна одержати від нього п'ятнадцять копійок. Ромен агадував, з якою охотою, з яким внутрішнім напруженням чекала на його руку Галина і як байдуже виконала цю операцію та, хто завдяки його запізненню одержала право на його маленьку потребу — придбати звичайний жовтенький квиток. Ромен не зупиняв своїх думок. Вони кружляли по вагону, одлітали до центру, де він мав зустріти Галину, поринали в прийдешнє, з казковою швидкістю шугали, мов струм електричний, лагідно спадали тими надіями, що яскраво горіли на краї його особистого обрію. За ним вимріяно стояла близька, рідна Галина, уявний товариш у роботі, помічниця на життєвій дорозі, дружина, мати. Ромен зустрів Галину зовсім недавно, але зустрівши її, він забув усе, крім роботи, забув усіх, окрім старого батька та спрацьованих рук матері. Побачивши уперше Галину, Ромен вирішив, та й не вирішив,

а швидше відчув, що раптом надійшов край його скептичному ставленню до тих комсомольців, які дружилися чи загалом розмовляли з ним про кохання, що він побачив таку дівчину, яка заслуговувала не тільки на повагу, а й на ті нестримні почуття, якими обдаровував її Ромен. Він не ховався з ними, розмовляючи з Галиною Зігрита ними, дівчина повно розквітала на його очах, горіла силою тієї молодости, що буває тільки один раз, тими почуттями, що для них ще не створено ані вимірів, ані образів на словах. Аналізуючи свої почуття, Ромен скільки не дбав викласти їх на звичайних словах, як не добирав плетива найніжніших сполучень, щоб висловити в них глибину свого захвату, намагання його були марними. Зустрівши Галину, може, втретє, Ромен сказав:

— Мое кохання, Галинко, без виміру. Я люблю тебе так, як ніхто не може любити. Я люблю тебе, Галино, тією любов'ю, тим коханням, що раз народившись, упаде разом з руйнацією моїх клітин. І в його словах не було ані тих притисків, що їх уживають патентовані коханці, щоб збудити почуття, ані фалші. — Петро Ромен говорив тоді так ясно і так просто, що трохи сентиментальне серце Галини не знало, що йому й відповідати. Але коли Ромен обхопив у долоні її голову і мертво припав до гарячої смоли її очей, Галина відчула силу його простих слів, за якою виростав казковий шлях у кохання майбутнього. Галина розгубилася. Роменова простота, відданість і та невідкупна, неповторна щирість, з якою він цілував її очі, боячись знайти огонь її губів, так схвилювали дівчину, що вона загубила здатність розмовляти й мислити. З того дня, може, минуло не більше закороткого на розгортання Петрових почуттів місяця. Але, поспішаючи додому, він думав зараз, так, ніби вечір той був тільки вчора. Ромен відчував, що кожний удар його серця належав тільки їй, що тільки Галина заслуговувала ту нестримну, бурхливу силу його молодости, якої він боявся. Ромен згоряв у почуттях, але сила його захоплення від того не зменшувалася. Кожний день Ромен з більшим нетерпінням чекав на ту хвилину, коли міг відчути Галинину руку у своїй, коли він міг заглянути в її гарячі щасливою молодістю очі.

Вагон хрюскав на схилах, гойдався, зупинявся, але Ромен того не чув. Виповнений одним бажанням швидше доїхати додому, він снував думки про дівчину. Ромена хвилювало його запізнення. І хоч він знав, що Галині не доведеться з'ясовувати причин, з яких він запізнився, та це його не тішило. Виповнений єдиною метою, підкорений єдиному захопленню швидше побачити Галину, Ромен не придивлявся до натовпу у вагоні, не помічав сварок, не чув змушених образ від необережних поштовхів вагону. Ромен не помічав звичайних незручностей і на всі протести та вигуки пасажирів весело й щасливо посміхався. Йому не боліло ніщо, як не відчував Ромен і незручностей, бо поза всім він не належав до тих людей, яким приростає живіт до кістяних склепін хребта, що позбавляє їх радісно дивитися на світ, зустрічати все вічною усмішкою моло-

дості. Петро Ромен умів сміятися навіть тоді, коли інший в його становищі мусив би плакати гіркими сльозами, Ромен рано пізнав філософію життя і ніколи не відчував на собі його досить таки частеньких вибриків. Ромен не згинав спини під рукою життя, він будував його сам так, як його навчила партія, як того навчила заводська праця. Усміхнене лице, незламність волі і переконань, завзятість та життєрадість — ось прапор, що з ним пройшов Ромен свій короткий юнацький вік. І, дивлячись на нього, кожна людина, що має здатність мислити і постерігати, безпомилково зробила б той висновок, що молодий Ромен непохитно пронесе свій прапор, що він його не здасть нікому, аж доки стомлені руки відданного будівника соціалістичного пляну не передадуть його тим, хто виростає, як гідна зміна перших хоробрих з другого покоління збільшовиченого світу. Ромен дихав на повні груди. Він вбирав у міцні міхури легенів стільки повітря, що йому вистачало його, щоб вигукнути на весь світ, кинути виклик старому світові, голосно заявити про новий образ тієї людини, що прийшла творити новий світ, непоборний, непереможний.

Вагон повільно обігнув півколо, заспівав на рейках і, при-
стоявши, рівно поніс пасажирів нагору. Ромен миттю дійшов до виходу, а ще за кілька хвилин він біг знайомою вулицею до п'яти-
поверхового будинку, де на нього чекала старенька мати. Зліва горів суцільними стінами вогню будинок державної промисловости і, позираючи на нього, Ромен мріяв далекими океанськими пароплавами, думав, що мене ще рік, можливо два, і гігантська споруда „потоне у сотнях подібних до неї“, і назавжди утратить значіння першої і серед тих споруд, що їх буде робітничка кляса.

— Все старіється — подумав Ромен, згадавши мислі відомого філософа. — Але наша молодість ніколи, — заперечив він того ж таки філософа, і бігом вилетів на другий поверх.

Ромена зустріла старенька мати. Він тихенько узяв її спрацьовану, наче неживу, руку і, подумавши скільки вона випала за своє життя чужої білизни, — тепло спитав:

— Дождали мене? — Мати прошепотіла до нього кілька найніжніших слів і хутенько пошкрібала до кухні.

— Зараз принесу, — кинула вона, як застереження проти сино-
вого наміру миттю переодягтися і зникнути з хати.

Ромен увійшов до кімнати. Батько почув, що прийшов син, одіклав газету, мовчки й терпляче чекав, доки Петро „полижеться“ з матір'ю та зайде до хати. Старий Тиміш, що вік свій прожив у холодному спокої мислі, недолюблював тієї теплоти, якою обмінювалися мати із сином і завжди, за найменшої нагоди нагороджував їх зневажливим „лизатися“.

— Ну, витяг сьогодні цех з прориву? — зустрів Ромена батько. — Чи, мабуть, легше пописувати резолюційки та ораторствувать, ніж робити?

— Витягнемо, тату, — Петро бачив, що батько не розгубив свого запасу легкого призириства, що він не змінився від зустрічі

в цеху і, дбаючи швидше розквитатися з обідом, хвилюючись, думав, що ще десять-п'ятнадцять хвилин і він запізниться сьогодні вдруге.

— Витягнемо..

— А кого думаєш запрягати, синашу?

Петро швидко стяг сорочку і одкиливши двері, — кинув її до коридору.

— Машини, тату, запряжемо. Огто Вольф закінчує роботу, яка мусить допомогти нам, прорив переможемо. Утворимо бригади...

— Огой німець? — недовіжливо кинув старий.

— Німець! Огто Вольф.

— Скажіть, який рягівник прийшов. Чи не згадає він вісімнадцятого року. Вішав же нашого брата.

— Огто Вольф був в окупаційній армії. Це правда. Але зараз він працює сумлінно, як фахівець, за гроші.

— За добрі гроші! — підкреслив старий — не малі...

— Не малі, правда, — підтвердив Петро, — та не можна сказати, щоб і наші робітники мало заробляли.

Батько повернув до нього голений квадрат підборіддя, губи йому рознялися єхидним запитанням.

— А ти вже обідав?

Батько сказав так, що з його слів Петро безпомилково зробив той висновок, що сьогоднішній обід батькові рішуче не сподобався.

— Я працюю, тату, не за борщ. Ви це знаєте.

— А я хочу, щоб і борщ був смашний. — Петро радісно упіймав батькове „і“ і йому стало трохи легше, приємніше. Його нове „і“ визначало, що домагаючись смачного борщу, батько, безумовно, одштовхувався од визнання того, що стояло попереду „і“.

— Я теж не проти, але для мене основне...

— Кар'єрка, синок — перебив його батько. Ромен добре знав батькову звичку подратувати і батькове зневажливе „карієрка“ його не схвилювало. До того ж Петро розумів, що, частуючи таким обвинуваченням, батько й сам не вірив, щоб його син працював за „карієрку“. Бувши певним цього, Петро лагідно сказав:

— Хіба знаєте таких, тату? Чи може і справді думаєте, що я працюю на особисту кар'єрку?

— І знаю і..., — старий важко запнувся, одкинув газету і аж тоді закінчив, — і чув, що тебе мостять на начальника цеху.

Петро незрозуміло глянув на батька. В його голосі, такому знайомому, рідному і разом завжди до чогось непримиренному. Петро упіймав щось таке, чого в ньому ніколи не було. Можливо, це була несхвала тих думок, що їх десь почув старий про висунення сина, а може в нотках тих, старий заховав те почуття утіхи, що виростало з пошани до сина, який керував відповідальною ланкою виробництва, з батьківського почуття за свою єдину тепер дитину.

— Цього не буде, тату.

Батькове чоло пойнялося хвилями занепокоєння.

— Не хочеш? — спитав він, одкинувши глузливі відтінки голосу.

— Не хочу, тату.

Батько помовчав трохи, покрутив у руках одкинену попереду газету, багатозначно подав її Петрові.

— Бачив? — спитав він, висловивши у цьому запитанні незрозумілу суворість.

— Бачив і хотів вас, тату, по-дружньому привітати..

— По-дружньому? — перебив його батько. Голос йому прозвучав суворіше, слова загострилися.

— По-дружньому, по-робочому, тату. — Петро підійшов до нього ближче. — Батька має кожна людина, але такого батька, якого маю я, — має не кожний.

— Кажі-кажі — загадково посміхнувся старий.

— Тридцять сім років виробничого стажу, три нагороди за рік і тринадцять років праці на революцію без единого прогулу, — це речі, за які я мушу поважати свого батька.

— Не люблю! Не говори! — уколов суворими словами батько. — Ні одного прогулу. Зразковий робітник, портрет у газеті... Зразковий робітник, — жорно підкреслив Тиміш.

Ромен незрозуміло дивився на батька. Він не міг з'ясувати з чого походили причини гострого батькового невдоволення.

— От і про тебе, Петько. Примерний, твердий, а як колупнуть... — Батько зробив довгу павзу.

Петро чекав.

— А хіба вони, Петько, забули, що я позаторік різдво і великодень ходив, як дим. А двадцять п'ятого року? Яж співчував тим, хто на моїх недовольствах хотів цех закрити? Забули? — притиснув Тиміш на останнє слово.

— Не знаю, — тихо сказав Петро, розмірковуючи. Він знав виняткову батькову сумлінність у роботі, високу принциповість але протесту його не розумів. Та старий допоміг розв'язати Петрові думки.

— А якщо їм коротка пам'ять, нехай спитають мене. Напечатали. А ти вітати мене будеш. Осоромили старого, оббрехали на старість.

— То дрібниці, тату,

— Дрібниці? — скипів батько. Так навіщо ж вони пишуть, там, що Альоша з Миколою полягли дев'ятнадцятого року. На що такою неправдою їх тривожити? Полягли це факт. Славні діти були — вірно. Батько помовчав трохи. Але „жодного прогулу за тринадцять років“ — брехня. Було два і волинці співчував. Тобі, Петько, нічого. Ти молодий, а я ходити з брехвєю на шиї не можу.

— Не знали, тату, і це легко виправити.

— Напечатане? — здивувався батько. — Що ж ти його чорнилом заляпаєш чи язиком злижеш. Напечатаного не поправиш.

— Можна.

Батько мовчки дивився на Петра, чекав, що той скаже, безмовно просив поради, хоч був певний, що ніяка порада не допоможе йому.

— Напишіть до газети, тату.

— Про себе? Щоб я ще й писав?

— Листа,—усміхнувся Петро.—Так й то так товариші...

— Знаю. Хочеш, щоб ошибки признав?

— Спростовання, — пояснив Петро, знаючи як недовірливо ставився батько до тих, хто визнавав помилки. Старий Ромен додержувався тієї думки, що раз людина робить помилки і, особливо коли вона їх повторює,—ціна такій людині гріш і довір'я ні на копійку.

— Спростовання напишу,—зідхнув батько.—Раз спотикнувся так нічого замазувати. Бить треба, а другим наука. Та й брехня гірка, а тут же й про хлопців рядом.

Батько змовк, зажурено схилився на руку.

Петро закінчив переодягатися, підвів на нього очі. Батько сидів нерухомо, а дві сльози,—повних і яскравих стікали йому по оголеній руці, текли відблиском тяжких батькових спогадів утрати двох старших синів.

В коридорі стомлено шаркнула старенька мати. Батько рвучко змахнув рукою, провів її по рівній лінії носу важко пішов до іншої кімнати.

Х

Галина Берман, може, вдесьте підійшла до дверей. Уважно озирнула холоднувату і не зовсім зручну роздягальню оперового театру й невесело пішла назад до фойє. Ромена не було, а за тридцять хвилин мала початися вистава.

— Хіба ж він знову запізниться—зідхнула дівчина.

В фойє вирувала чисто одягнена публіка, шаркала на слизьких паркетах, кидала безжурний сміх, захоплення, солоденький дух парфюми, демонструвала різноманітне плетиво рук, убрання. Дами високо тримали нафарбовані і ненафарбовані губи, показували несоромно оголені рамена.

Схимницька скромність одних і кричуща претенсійність найновішої моди інших невпинно кружляли в фойє.

Галина зажурено дійшла до люстрової стіни, похапцем озирнула себе в люстрі. Обличчя їй легенько випромінювало тією утихою, що дає кожній людині, коли вона задоволена із своєї особи. На її круглуватих, ніби припухлих губах бризнула малесенька тинь усмішки, а очі ніби ненароком ковзнулися по всій поставі. Густої сині шовкова сукня спадала мало не до землі, з-під неї блищав прозорий шовк найтонших панчішок і ноги міцно стояли на майстерно зроблених черевичках.

Галина помітила на собі чийсь уважний погляд, рушила гостреньке тіло м'яко-блакитного черевичка і тихо пішла уздовж фойє. Погляд той сковзнув по її похилих, не зовсім скромно оголених ра-

менах, спустився по тілові аж до землі і десь зник, щоб зустріти її, коли Галина зробить повне коло і знову підійде до люстрової стіни. Але Галина не могла спокійно шпаціювати в фойє. Чекання на Ромена перетворилося в муку. Прийшовши до опери, Галина телефонувала Петрові, але їй сказали, що він не приходив ще. Блукаючи в яскраво освітленому фойє, чепурному й затишному, вона не раз підходила до вихідних дверей, кілька разів обійшла художню виставку улаштовану якоюсь асоціацією з нагоди чотирнадцятиріччя пролетарської революції. Та ніщо не тішило її, ніщо не зупиняло її уваги, ніщо не могло хоч на хвилину одібрати думок про Ромена. Вона вже кілька разів вирішала зайти до своєї подруги Марії Гай, що вела сьогодні першу партію в старій опері не молодшого Пуччіні, але пильно чекаючи на Ромена, боялася пропустити хвилину, коли він зайде; Галина хотіла зустріти Ромена тоді, коли його ще не встигне помітити ніхто з публіки. Вона знала, що Марія Гай буде гніватися на неї, докоряти їй, та дівчина думала про це байдуже, Аджеж коли Ромен не прийде в оперу—Галина не лишиться тут сама. Вона не дозволить, щоб на неї дивився хтось сторонній, чужий, Галина не стерпить, коли упіймає на собі вдруге той погляд, що вона його тільки помітила. Вона старанно декорувала своє тіло сьогодні тільки для Ромена і якщо він не прийде, Галина піде звідси непомітно, як і прийшла. Але саме цього дівчина і боялася. Вона знала, що Ромен міг затриматися на заводі, а раз так,—Галина не побачить його.

В осяйному фойє рівно й нехапливо плавали пари, гурти, нікали одиниці, дзвенів сміх, змішувався з шелестом шовку, відбивався у яскравих огнях електрики, сплітався з свіжими фарбами мистецької виставки, старанно розташованої в оваловій частині цього таки фойє.

Галина відчула на собі чийсь погляд і раптом обернулася. До неї, усміхаючись і часто кланяючись, підходив Отто Вольф. Він помітив її давненько, але, бачивши її заклопотаність, не наважувався підійти, чекав, може вона його помітить сама. Галина, побачивши Отто Вольфа, тільки тепер згадала, що він сьогодні теж обіцяв бути в опері.

— Добрий вечір, товаришу. Вольф помітив її занепокоєний вигляд і бувши людиною доброю—ні тихо, ні голосно спитав:

— Ромен не прийшов ще?

— Ні,—зідхнула дівчина. Отто Вольф відчув у її короткому „ні“ стомлену тугу чекання.

— Він буде. Ромен допомагав мені, але він пішов, я це знаю. Я вам говорив.—Отто Вольф хотів заспокоїти Галину і добре розуміючи її хвилювання, хвилювався й сам. Тут було і співчуття до дівчини і нервовість на свою надто обмежену лексику, бо вона заважала йому сказати все повніше і навіть обурення з веселости публіки, що так і хлюпала нею, немов не розуміючи, що Вольфова співбесідниця нервувалася саме з того, що не могла радісно смі-

ятися і легенько постукувати закаблучками блідо-блакитних черевичків.

Галина легенько вклонилася Вольфові, відзначаючи у цей спосіб подяку за його турботи та співчуття і тихо сказала:

— Ходітьте, товаришу Вольф. Я хочу показати вам наше мистецтво щітки.

Отто Вольф упіймав в останньому слові Галини неприховану іронію

— Ви не любите живописі?

— Навпаки!—засміялася Галина,—але тут і справді є що подивитися. За цим Галина одкинула свою пропозицію, зіпнула назад.

— Ні, краще нехай Петрусь вас поведе. Він краще розуміється.

Отто Вольф вдоволено замахав головою. Він знав, що Ромен був не погано обізнаний на просторовому мистецтві й давно вже умовився з ним разом подивитися виставку.

— Правда,—погодився Вольф. Він глянув на Галину, упіймав на її лиці ту розмашисту посмішку, що нею посміхаються тільки жінки, що люблять безтямно, безконтрольно. Вольфовим тілом пройшов дроз. Галина була прибавливою жінкою і зовсім не такою, яких доводилося подибувати Вольфові у своїй Німеччині.

„Вона прекрасна,—подумав інженер, заховуючи ці думки під вишуканою уважністю товариської турботливості. Вольф поза своїм бажанням та щирим до Ромена ставленням, заздирив йому і, споглядаючи зараз Галину, упіймав себе на бажанні оволодіти цією дівчиною. Але ця думка якось увірвалася, тільки на мить ударила йому в серце потоком крові і геть вилетіла. Місце її посіла та глибока повага до Ромена, що руйнувала навіть найсильніші почуття до Галини. Вольф одкинув цю думку, ударив себе докором. намагався триматися спокійно і думати так, як визначала його приязнь до Ромена та повага до Бермана.

Фойє стулило електричні очі, моргнуло і розплющивши їх, сповістило про перший сигнал. З дверей залі долетіли приглушені ковзання оркестри. Публіка завирувала, швидше зарухалася й почала поволі пірнати в широкі двері партеру. Отто Вольф помітив, як неспокійно сприйняла перший сигнал Галина і її хвилювання блиснули на його лиці непевною надією на те, що оперу він буде слухати разом з нею. Але з Вольфа був насамперед добрий товариш, бо упіймавши себе на цій думці, він одкинув її затурбувався з неспокою дівчини.

— Ходітьте,—сказав він і на цей раз дозволив собі легенько взяти її за руку. Галина також легко одвела її і Отто Вольф відчув це.

— Якщо Петрусь не прийде,— я піду додому,—сумно сказала Галина. Отто Вольф пропустив її вперед. Він не говорив їй слів заспокоєння, бо зараз ніякі слова не могли вплинути на дівчину. Вона йшла тим напруженим кроком, коли кожний, хто міг зустріти її, мусив одійти вбік, пропустити. Очі їй нервово стрибали і ого-

лені до рамен руки міцно стислися в кулачки. Стежачи за дівчиною, Вольф поза своїм бажанням заглянув їй у лице. Він сподівався помітити на ньому велику похмурість, напруження і тим більшою несподіванкою знялися Вольфові брови, коли він побачив щасливий усміх. Лице Галині цвіло. Вона посміхалася так, що, дивлячись на неї, Отто Вольф, одразу відчув, як знітилося перед її усмішкою густе саяво сотень електричних ламп, немов затих увесь людський вир і відчуваючи її силу, ніяково погорнувся під стіни. Не підводячи чорного обіддя окулярів, Вольф зрозумів, що дівчина побачила Ромена.

— А, і Вольф тут. Дуже радий,—голосно вигукнув Ромен і міцно узяв їх під руки.

— Ще час є,—посміхнувся Ромен,—ході́мте глянемо виставку.

Супутники безмовно погодилися, рівно пішли обабіч Ромена. Отто Вольф захоплено дивився на Ромена, чекав, що він мав сказати бо присуд Роменів був завжди безкомпромісовий і безапеляційний. Це знав Отто Вольф. Працюючи з Роменом в одному цеху, він не раз чув, коли Роменові товариші називали його пролетарським судом найвищої інстанції. Звичайно, Вольф зрозумів, що не були товариські жарти, що говорячи так, товариші хотіли тільки підкреслити виняткову Роменову принциповість та твердість, проте у цих словах було багато істини.

— Наш Анатоль Петрицький,—сказав Ромен.—Зверніть увагу на його фарби, Ви бачите, товаришу, як він подав оті руки? Ви розумієте тепер, що з такими руками, з яких крапле оливи непереборної сили, ми переможемо все.

— Розумію,—сказав тихо Вольф,—Петрицький —прошепотів інженер.—Він не поляк?

Ромен посміхнувся. Отто Вольф, упіймав його легесеньку посмішку, відчув себе не зовсім добре.

— Українець. Сьогодні ви подивитеся його фарби. Хоч я добре не знаю. Можливо, поставу оформляв не він. Петрицький не визнає законів спектру,—він творить фарбу сам і його сміливу руку, побачивши хоч раз, ви впізнаєте між тисячами. В манері наголошували невеликий вплив Пабла Пікассо, проте він абсолютно самостійний.

Отто Вольф зняв обіддя окулярів. Протираючи очі, він дивився так уважно, що Галина Берман тимчасом могла не тільки легко притулитися до Ромена, а й крадучись лизнути йому вухо.—Завваживши, що Отто Вольф вдовольнився з розгляду, Ромен повів його далі.

— Картина художника старої школи. Тут немає нічого оригінального, проте, сюжет її заслуговує на увагу. Максим Залізник,—сказав підкреслено Ромен. Отто Вольф запитально глянув на Ромена. Він не розумів батального моменту, чекав пояснення.

— Вісімнадцятий вік. Момент полонення Залізника.—Ромен примовчав, але побачивши, що Отто Вольф нічого не розумів,—коротко додав:

— Момент ліквідації повстання коліїв:

— Січ?— запитав Вольф, пильно розглядаючи залізне, мов різьблене Залізнякаве лице.

— Ні не зовсім так. Селянське повстання. Воно мало багато спільного з великими селянськими війнами вашої батьківщини.

— Февдалізм?

— Боротьба українського селянства проти польського февдалізму.

Отто Вольф приємно посміхнувся, а пильніше придивившись, завважив:

— Його полонять не поляки,—правильно відрізнив Отто Вольф катерининських кріпаків, одягнених в чудернацьку форму, не помітивши на них польських конфедераток.

Цьому правда, товаришу. Катерина використала українських селян у боротьбі проти Польщі, готуючи її розділ, а подолавши Польщу, задавила і наш селянський революційний рух.

Отто Вольф згадав Рачинського, польську агресію до його батьківщини, але певного висновку він не дійшов.

— Значить, польські селяни мали діяти разом з українськими?— запитав він Ромена, намагаючись орієнтуватися у досить таки складному питанні.

— Енгельс, а ще чіткіше Маркс характеризують це повстання, як рух революційний, але разом з тим коліївщина, на їхню думку, стала за гальмо до розвитку селянської революції, що наростала на Сході Європи.

— Фрідріх Енгельс, Маркс?—задумливо перепитав Отто Вольф.

— Я зустрічав ці статті в якомусь англійському журналі. Крім Маркса та Енгельса, таку ж приблизно думку висловив наш поет Тарас Шевченко.

Вольф і Галина здивовано обернулися до Ромена. Й Галині Роменові слова прозвучали несподіванкою. Отто Вольф дивився якусь мить трохи недовірно. Він чув не раз про Шевченка, але така характеристика поета постала перед ним уперше.

Ромен ласкаво посміхнувся.

— Тарас Григорович висловив цю думку в кількох рядках, але вона, на моє переконання, досить чітка і безумовно заслуговує на вашу увагу.

— Скажіть,—тернулася Галина. Отто Вольф повнотою підтримав дівчину, недовірно чекав на докладніші пояснення.

— Ви мене заганняєте в куток,—засміявся Ромен. Дайте пригадати його слова.—Ромен напружено змовк. Виокремлював з пам'яті давно перечитані рядки, дбав їх не перебрехати.

— Ага, здається, згадав,—весело сказав Ромен, напружуючи пам'ять. Тільки я не ручусь за точність. Я ж не поет. Ромен глянув по фойє і замість відповіді, голосно сказав:

— Ось іде наш письменник. Микола, швидше!

До товаришів підійшов Микола Шелест. Він уклонився Галині, потім Вольфові і запитально зупинився на Роменові.

— Не згадаю кількох рядків з Тараса Григоровича. Те місце, де він говорить про Польщу у зв'язку з визвольною боротьбою українського селянства.

— Не пригадую, сказав просто Микола Шелест.

— Ми говорили тут про оцінку коліїщини, що її дав Фрідріх Енгельс,—пояснив Ромен.

— Перший раз чую—так само просто сказав письменник. Та ти ж знаєш, що історію нашої країни ми знаємо найгірше. До того ж однаково, стару і нову.

— Непохвально, Миколо.

— Цілком згоден, Петрусю. Не було часу, а це хотів узятися але виявилось, що наша історична наука—суцільна колективізація помилок. Я ж не історик,—присячись сказав Микола Шелест.

— Помилка з історії багато, але це не може служити тобі за аргумент, щоб не вивчати її.

— Я ж сказав, що згоден. Ти безжальний, Ромене. Хіба ти і так не бачиш, що я почуваю себе не зовсім добре.

Отто Вольф та Галина вражені з його простоти та широти весело засміялися.

— Ну, добре,—пом'якшено сказав Ромен. Цього разу я тебе помилую, але знай, що вдруге—ніякої пощади.

— Знаю,—усміхнувся Микола Шелест. А може і ти не знаєш,—запитав він, висловивши у цей спосіб крихту недовіри.

— Я пам'ятаю, але за точність поручитися не можу.

— Кажіть вже,—знову тернулася об його чорний костюм Галина.

— Скажу. Тільки попереджую, що вірші читаю я погано до неможливого,—попросив амністії Ромен. У Шевченка про це написано так: „Правда ваша Польща впала та й нас роздавила“.

— Здається, так,—непевно сказав Микола Шелест.

Отто Вольф та Галина мовчки обернулися, зосереджено розглядали різкі лінії Залізнякового обличчя. Микола Шелест приєднався до них. Ромен посів ролю коментатора і мусив довести її до краю.

— Це представник козацької старшини, заможного козацтва. Його боротьба йшла за об'єднання України, за приєднання Правобережжя до гетьманщини, що було в руках польських феодалів. Керувала повстанням Запорізька Січ, хоча у всіх документах вона категорично спростовувала це.

— Дипломатія,—кинув Отто Вольф.

— Справжнісінька хохляцька дипломатія, що на ній кріпацьке військо Катерини другої сіло на голову самій же Січі.

— Трохи неясно, товаришу професоре — засміявся Микола Шелест.

— Якщо ти думаєш за те, що було далі...

— Саме так,—підтвердив Микола Шелест.

— А далі російські фєвдали та українська старшина, об'єднавшись, сіли на шию українському мужикові і тримали цю нерозлучну спілку аж до нашої революції.

— У цілковитій згоді?—виявив здивовання Микола Шелест. Отто Вольф з Галиною вочевидь підтримали його подив, допомагалися чіткого пояснення.

— Були певні нюанси, певні розходження, але політична спілка від того лишалася незмінною. Український селянин часом більше стогнав саме у неволі свого брата—гранічно підкреслив Ромен—українського старшини.

У фойє двічі майнула тінь загашених ламп.

— Бачите, треба поспішати, але хвилинку. Ось прекрасна галерія тринадцяти святих Пантелеймонів,—сказав жартома Ромен.—Це портрети ударників.

Товариші рушили за своїм керівником.

— Гляньте,—підкреслив Ромен—це вдарники! Ви уявляєте, що думав цей знаменитий художник, писавши їх. Бачите скільки вкладено майстерности і незаперечного таланту в ці портрети.

— Вони всі однакові,—широ вимовила Галина.

— У цьому ж, Галинко, увес сенс колосального таланту. Великого майстра пізнаєш одразу. Придивіться пильніше до їхніх облич і ви назавжди загубите повагу не тільки до мистецтва, але, що гірше, і до ударництва! Тринадцять Пантелеймонів.

Дружній регіт високо загойдав останні Роменові слова.

Фойє порожніло і товариші, вдовольнивши себе веселим сміхом,—поспішили до залі.

(Далі буде)

Г. СЯЧЕНКО

Т Р И В І Р Ш І

І. МАТРОСЬКА АНГЛІЙСЬКА

На морях
Моряна задуває,
По кордонах
Роздуло орлят.
Крейсерами
Англія рудая
Над бортами
Славить короля.
Вихваляйся,
Англія, морями,
Жерлами гармат,
Мов ящур, вищерся,
Перемога нам
Не за горами —
Приберем до рук
Заводи Вікерса!
В спокій твій
Під голубими стягами,
Де у золоті
Оскаливсь лев, —

Короля на страту
Ми потягнемо
І на страту
Поведемо королеву!
Погуляєм!
Нам уже не вперше,
Буде громом
Рватися земля.
В королівський рот —
Надмірну вершу
Землю вгатим
В горло короля!
І даремно випливать
У рейди —
Золотуха
У рудого короля.
Ми у наступ
Всі разом перейдем
Так, щоб громом,
Рвалася земля!

І. ДОКЕРСЬКА АНГЛІЙСЬКА

Скільки років
Море розтинала,
Крейсерів
Поклала ти на дно?
На твоїх могутніх
Арсеналах
Джон бунтує, —
Яшнее зерно.
Без фантастики!
До чорта кіньте Велза,
Громом землю.

Випали — ол райт!
Металіст Манчестра
і гірник Уелса,
Англії старій
Пора сказати: страйк!
Крейсерами
Вийдем на заслону,
Приклад візьмемо
У Балтики, в „Аврор“.
Англія червона
Не схолоне

Замиваючи
Брудне тавро!
Хмурі докери
Уже скидають спокій.
Гей, король,
Тримайся вже тепер!
Під пробоем
Виступили доки —
Розчиняйте, банки,

Шире двері!
І тоді Вестмінстра крісла
тріснуть, —
Англія Вестмінстру
Умирай!
Революція
Розгоном пісні
Прогремить по Англії
Ура!

III. ШАХТАРСЬКА АНГЛІЙСЬКА

Ми до болю
Стиснем сиві брови.
Молодь кріпко
Стисне обушки.
Перебоями сердець
Під тиском крові
Відчуваємо
Цей гніт тяжкий.
Скільки років їх тримали
На своїх горбах!..
Темний морок
В норах наших шахт...
Так до чорта!
Розгорайся
Бідних боротьба, —
Щоб
У п'яти
В короля пішла душа!..
То казки про рай!
Не вішай слину!

Всіх єпископів — чортам
На ліхтарі!
Пісня, щоби
Над простором линула.
Щоб дрижали всі вугільні
Королі.
І тоді,
Як банки підуть прахом,
В друзк обернеться
Полків залізний стрій,
І кінцем безславним,
Повним жаху,
Обернеться Ваша індустрія.
Ми ж своєю
До болю стиснем зброю,
Молодь кулями охреститься.
Даєш!
Там, над обрієм старої
Англії рудої
Вже рубінова (Нова!) зоря встає!